

Apák és fiúk a lét peremén

Elemzések Tar Sándor *Lassú teher* című novelláskötetéből

Tar Sándor pályája egy szociográfiával indult (*Tájékoztató*, 1976), de a folytatásban az író a szépirodalom és a rövidpróza felé fordult, több kiváló novelláskötete (*A 6714-es személy*, *Mért jó a póknak*, *A te országod*, *Ennyi volt*) látott napvilágot 1989 és 1993 között. Ezek után megpróbálkozott a nagyformákkal is, a *Minden messze van* (1995) című kisregény és a *Szürke galamb* (1996) „bűnregény” is egyértelműen ezt jelezték, de a regény felé indult el a leginkább talán novella-ciklusként jellemezhető *A mi utcánk* (1995) című kötetében is. Bár mindhárom regényszerű szöveg (különösen az azóta is az életmű egyik csúcának tartott *A mi utcánk*) pozitív fogadtatásban részesült, Tar 1998-ban visszatért a kezdetekhez és újra novelláskötetet adott ki. A Magvető Kiadónál megjelent *Lassú teher* „visszatér oda, ahonnan *A te országgal* elszakadt. Végigjárta a poétikai iskolát, és visszalépett a forráshoz.”¹ Mintha *A te országgal* folytatása született volna meg ebben az új kötetben, melyben ismét a margóra szorult, kisemmizett, testi és lelki értelemben is a periférián vegetáló embereké a főszerep, továbbra is olyan sorsokat, élethelyzeteket mutatva meg, melyekbe nem szívesen tekintünk bele, mert olyanok ezek az életképek – az egyik első recenziót jegyző Bombitz Attila szavaival élve – akár egy-egy „bakancsos rúgás az arcba”.²

A *Lassú teher* három ciklusra osztva huszonhat hosszabb-rövidebb elbeszélést tartalmaz, az első rész (*Téli havak*) szövegeit a tél, a halál és a gyermeknézőpont gyakori szerepeltetése köti össze, a másodikban (*Szoba két ablakkal*) elsősorban tárcanovella-szerű írások állnak, míg a legsúlyosabb egzisztenciális mondanivalót az utolsó egység (*Meghalni nem*) szövegei hordozzák, ide tartozik a kötet címét adó írás is. Az első rész hét novellája közül többet köt össze ugyanaz a tematika és motívumrendszer, valamint az elbeszélői perspektíva. Tanulmányomban ezek közül elsősorban az apa és fiú kapcsolatokra koncentrálok, melyek megjelennek az *Apánk még élt*, a *Jövőre másként*, a *Téli havak* és *Az utca*

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus, az MMA Művészeti Ösztöndíjprogram ösztöndíjasa. Legutóbbi kötete: *Olvasonézet* (válogatott kritikák, 2021).

1 Bombitz Attila: *Lassú terhek*. *Tiszatáj*, 1998/12.

2 Bombitz, i. m.

vége című írásokban, valamint ide sorolom a kötet egyik legerősebb, egyben címadó szövegét, a *Lassú teher* című novellát is. Közös ezekben a szövegekben az apák és fiaik közötti viszony és a fiúk felnőtté válásának megjelenítése, írásomban ezt próbálom meg röviden körüljárni.

Tar Sándor 1998-as novelláskötetében a korábbiakhoz hasonlóan a nyomor, a mélyszegénység, a kisémmizettség és a kilátástalanság ábrázolása áll a középpontban, de ezek a marginális sorsok itt már nem a gyár és a munkásszálló díszletei, hanem az otthon falai közé szorulnak. *A mi utcánk* közösségének bemutatásakor nagy szerepet kapott az otthon, a család ábrázolása, de talán soha nem volt olyan hangsúlyos, mint a *Lassú teher* című kötetben. Az elemzésem alapját jelentő szövegek mindegyike egy-egy családot mutat be, a családban működő dinamikát ábrázolja, elsősorban az apák és fiaik viszonyában bemutatva. Nem boldog és kiegyensúlyozott családok ezek, a bennük felbukkanó apák ugyan szinte mindannyian másképpen, de problémás alakok. Gyávák vagy agresszívak, szálni vagy gyűlölni valók, de közös bennük, hogy nem képesek klasszikus azonosulási modellként szolgálni a fiaik számára. Fakad ez egyrészt abból a társadalmi közegből, melyben a Tar-írások javarészt mozognak, másrészt hivatkozhatunk (irodalmon kívüli, de mégis fontos szempontként) arra a viszonyra, mely az író saját édesapjához kötötte. Deczki Sarolta monográfiájában így rekonstruálja a kapcsolatot: „Akiről (értsd: az apáról) azt meséli Tar, hogy »nehezen kezelhető ember« volt, az alkoholt sem vetette meg, »és ebből olykor kisebb-nagyobb katasztrófák támadtak«. Az apja amúgy sem nagyon szerette, nem is tartotta sokra, mert őt már nem akarták, harmadik gyerek lett.”³ Az apák és fiúk kapcsolatának feldolgozása ősi toposz az irodalomban, és azon túl is, teljes kultúránk meghatározó alapja: „Az ember szempontjából a létezés vertikális tengelye az apa princípiumán alapul, amely olyan értékeket konkretizál, mint a teremtő, a tekintély, a védelem, a biztonság, a családalapító, a példakép, az azonososság záloga, valamint a nyelv ura. Elképzelhetünk egy egységes értelemmel bíró világot, ahol a felsorolt értékek különféle megvalósulásai a vertikális tengely különböző szintjeinek felelnek meg: a családalapító beteljesíti a Teremtő akaratát, az apa a fiára hagyományozza a házat és a törvényt, a fiú azonosossága pedig az apáéból következik.”⁴ A fiú azonosossága, identitásának alapja az apa alakjából teremtődhet, de a tekintély elleni lázadás (elég Zeusz és Kronosz viszonyára emlékezni az irodalom kezdeteinél) során ellenpéldaként is szolgálhat az apa. A *Lassú teher* szövegeinek apafiguráival azonban sem azonosulni nem lehet, sem pedig fellázadni ellenük nem lehetséges. Vagy amennyiben mégis, úgy sem az azonosulás, sem a lázadás (vagy ezek

3 Deczki Sarolta: *Tar Sándor*. Budapest, 2022, Osiris Kiadó, 7-18.

4 Sylvie Richterová: Az apa témája mint irodalmi és jelentéskategória. Fordította: Keserű József. In *Kalligram*, 2004/9. <https://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2004/XIII.-evf.-2004.-szeptember/Cseh-prozapoetikak/Az-apa-temaja-mint-irodalmi-es-jelenteskategoria> (letöltés: 2023. 04. 10.)

paradox együttthatása) nem a hagyományos, megszokott módokon megy végbe. Egész egyszerűen azért, mert az itt felvonuló apák nem elég erősek ahhoz, hogy fiaik számára modellként szolgáljanak – nem képesek viselni azt a terhet, amit az apaság jelent. Az *Apánk még élt* szövegének édesapja a háború elől bujkál, mikor az oroszok rálelnek, a sarokba állítják (ez egyébként szintén önéletrajzi elem),⁵ nem képes megvédeni a gyerekeit, a *Téli havak*ban megjelenő apát a következőképpen jellemzi a fia: „Laca tudta, hogy az apja egy lusta, korhely disznó, aki sokszor napokig nem jön haza, és akkor is minek. Nagyokat böffent olyankor, dől belőle a szesz szaga, nem jó neki semmi...”⁶ Az *utca vége* című novella balesetben megnyomorodott hőse, Túrísanyi sem képes betölteni a nagy, erős, gondoskodó apa szerepét, ő elsősorban fizikai állapota miatt: „Az építkezésen a mellére esett egy gerenda, már azt hitték, meghalt, letakarták egy esőköpenyvel és dolgoztak tovább. [...] gégét metszettek, csavarokat, vasakat erőltettek a csontjába, mert az is tört, tudott járni, csak nem bírta sokáig, beszélni pedig suttogva csak...”⁷ A *Lassú teher*ben szereplő édesapa szintén egy balesetben sérül meg, mindkét lábára sánta, furcsa, kacsázó mozgással jár („Aztán lassan megtanult járni azzal a kacsázó, kígyózó rángatózással, a vállával kellett rántani először, majd a derekát csavarni, közben kaszált a kezével, és véresre harapta a száját.”⁸), de nemcsak ezért, hanem erkölcsi tartásának, erejének hiánya miatt is taszítja el őt a fia egy nagyon tragikus záróképben. Diszfunkcionális apa-fiú kapcsolatok jelennek meg a novellákban, és Tarnál is lealacsonyodik az apa pozíciója, akárcsak a modern regény tradíciójában: „A modern regény az apai tekintély lealacsonyítását helyezi középpontba: lásd a haldokló Goriot apót vagy a lezüllött Fjodor Karamazovot. Kafka *Levél apámnak* című szövege felfedi e tekintély destruktív arcát.”⁹ Ez a lealacsonyodás szinte mindannyiszor az apa trónfosztásával zárul, de Tar Sándor történeteiben nemcsak az apák a vesztesek, hanem a fiúk is.

Az *Apánk még élt* kötetnyitó írásban a cím anaforaszerűen ismétlődik, visszavisszatér, ritmust ad a szövegnek, és igyekszik szervezni is azt, egyértelműen viszonyítási pontként, kulcsmondatként működik. Az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő az apa halála előtti és utáni világra osztja fel az életét, de a kulcseseményről végül semmit nem tudunk meg (ugyanúgy, mint ahogy az utána történő dolgokról sem). A novella éppen arról az eseményről nem beszél, mely a legfontosabbnak tűnik: „Apánk még élt, azt mondták, de mi már

5 Deczki Sarolta monográfiájában írja: „Amikor bejöttek az oroszok, a kutyát agyonlőtték, a katonaszökevény apát két napig a sarokba állították [...]” 16.

6 Tar Sándor: *Lassú teher*. Budapest, 2021, Magvető. (A továbbiakban a Tar-szövegekre való hivatkozás ennek a kiadásnak az alapján történik.) *Téli havak*, 28.

7 Tar Sándor: *Az utca vége*, 59.

8 Tar Sándor: *Lassú teher*, 266.

9 Sylvie Richterová: Az apa témája mint irodalmi és jelentéskategória. Fordította: Keserű József. In *Kalligram*, 2004/9.

nem láttuk.”¹⁰ Kálai Sándor *Apa és a gyár* című tanulmányában ezt a következőképpen értelmezi: „A kijelentői szituáció alanya az után, a kijelentés alanya az előtt állapotában van, a két alany ugyanaz. Azonban ez a helyzet egy törést figurál, azt a törést, amit az apa halála jelent, s amit a szöveg nem mond ki, s ami az alany két állapota közti folytonosságot sem teszi lehetővé.”¹¹ Az elbeszélő már az apa halála utáni időből beszél, az elbeszélte történet (és benne ő maga) viszont még az apa halála előtti eseményekre épül, az elbeszélő és az elbeszélésben megjelenített énje kettéválik, nem történik meg a teljes azonosulás. Ez azonban csak az egyik oka annak, hogy a narráció keveset értelmez vagy reflektál. A másik ok az elbeszélő-főhős fiatal kora. Ugyan nem derül ki pontosan, mennyi idős az események időpontjában, de valószínűleg egészen kicsi, hiszen tudjuk, hogy az egyik orosz katona folyton az ölébe ülteti, de még az anyja is felkapja, és úgy szalad át vele az udvaron: „én nem tudtam olyan gyorsan menni, ilyenkor anyánk felkapott és még szaladt is velem”.¹² A gyermek nézőpontjából mesélt történet kihagyásokkal teli és hiányoznak belőle a magyarázatok. Az elbeszélő kislány korlátozott kódú narrátor, kizárólag azt mondja el, amit lát, értelmezni nem igazán tudja az eseményeket. Leírja például, hogy édesanyja bement a hálószobába az orosz tiszttel, de ennek okára legfeljebb következtethet az olvasó. A gyermek világa egyébként is tilalmaktól terhes, életkora miatt nem csupán kognitív perspektívája más, de a családban is jogfosztott, nem teljes rangú egyén. „Nem volt szabad mondani”, „nem szabadott”, „nem lehetett” – ezekkel a szófordulatokkal, kifejezésekkel van tele az elbeszélése, ebből is látszik, hogy rengeteg szabályt kell betartania, de nem tudja, miért. A történet az 1945-ös orosz megszállás idején játszódik, amikor a falusi család otthonába beköltöznek a falut fenyegető, folyamatosan zabráló oroszok. A katonaszökevény apát a sarokba állítják, fegyverrel fenyegetik, és végignézetik vele a család vegzálását. Az orosz katonák személyében az apafigurák megsokszorozódása történik,¹³ a kislányt és húgát is szinte gyerekévé fogadja egy-egy tiszt, miközben mindezt az apa tehetetlenül nézi. A kisgyermek értetlenül tanúskodik az eseményekről, melyekben az apja nem képes támaszt nyújtani, biztonságot adni, halála azonban mégis olyan traumaként jelenik meg, melyet nem lehet megfogalmazni, melyről legfeljebb hallgatni lehet.

Szintén az apa halála jelenik meg a ciklus második novellájában, bár egészen más kontextusban és más történetelemek között. A *Jövőre másként* elbeszélője egy család több évtizedét foglalja össze, a beszolgáltatások elől folyamatosan menekülő apa, az élelmiszer rejtegetése a központi motívumok. Olyan család ez, ahol mindig, mindenről hallgatni kell, ahol a szülők a gyerekek előtt semmiről nem beszélnek, kommunikációjuk alapja a titkolózás. „Akkor se beszéltünk

10 Tar Sándor: *Apánk még élt*, 17.

11 Kálai Sándor: Az apa és a gyár. Tar Sándor prózájáról. In *Alföld*, 2000/3, 46–54.

12 Tar Sándor: *Apánk még élt*, 8.

13 Kálai Sándor, i. m. 48.

semmiről, hallgass, te, csitított apám, ha szóltunk, ne kiabálj.”¹⁴ Vagy: „Már nem emlékszem, hogy akkor mit titkoltak előttünk”;¹⁵ „Mindig titkoltak valamit...”¹⁶ Ebben a családban nő fel az elbeszélő, aki felnőttként messzire kerül a családtól, és ahogy mindig is tette, továbbra is reménykedik abban, hogy egyszer lesz egy rendes karácsonyuk. De ez az együttlét már soha nem következik be, mert az apa meghal. Az ő halála persze felszabadulást is jelenthet az állandó titkolózás, a hallgatás alól, hiszen az elbeszélő így zárja a novellát: „És beszélgetni fogunk. Hangosan, nem kell már titkolózni. Kiabálhatunk, ordíthatunk, mint akinek fáj. Sok mindent el kellene mondani. De kinek?” Bár az apa halálával megszűnik egy korlátozás, az írás utolsó, rövid kérdése mintha arra utalna, hogy lehet beszélni, de nincs már kinek. Az apai tekintély korlátja eltűnt az útból, de eltűnt az apa is, így meglehetősen paradox helyzet alakul ki: szabaddá vált az út a beszéd előtt, de egyszerre elveszett ennek a beszédnek a célja, az értelme.

Az apával való küzdelem, az apa-fiú kapcsolat (és ahogyan a már tárgyalt két írásban, úgy itt is megjelenik a karácsony motívuma) ellentmondásai és működése állnak a *Téli havak* című elbeszélés középpontjában is. Az eddigiektől eltérően az apa itt egy nagy korhely, sokat iszik, keveset van otthon, csalja a feleségét, egyáltalán nem képes gondoskodni a családjáról. Agresszív, fenyegető magatartása mind az anyában, mind a tizenkét év körüli fiában, Lacában félelmet kelt. A durva, erőszakos apa bemutatása a kisfiú nézőpontjából történik, még akkor is, ha az elbeszélői hang egyes szám harmadik személyű. A fiúban vegyes érzelmek uralkodnak az édesapjával kapcsolatban, egyrészt nagyon szereti, szépnek találja, szeretne hasonlítani hozzá: „Laca áhítattal nézte, ő is ilyen nagy, erős ember akart lenni, ha majd megnő, a jó szagú borotválkozást szerette legjobban, elnézte volna sokáig.”¹⁷ Másrészt fél, retteg az apjától, akinek agressziója és verései elől gyakran csak a szomszédban lel menedéket. Éppen ezért, mikor egy hosszú sétára, egy fenyő kivágására magával viszi az apja, az egyrészt csoda, másrészt felfokozott szorongás is számára. Igyekszik folyamatosan az apja kedvében járni, totálisan alárendeli magát a férfi hangulatának, kéréseinek. Ennek akkor lesz vége, mikor a férfi egy nő házába vezeti, és itt is akarja hagyni néhány napra. A házban gazdagság van, a milió teljesen ellentétes Laca otthoni körülményeivel, és valószínűleg épp ez, az anyja iránt érzett lojalitás és együttérzés az, ami kibillenti alárendelt fiú szerepéből, amikor a magára hagyott nővel őrjöngeni kezd: „Laca pedig felállt, megfogta az előtte lévő tányért, és a falhoz vágta. Aztán a másikat is. Mindet. Olyan ereje volt, hogy a házat is szét tudta volna verni.”¹⁸ Ebben a kitérésben egyrészt ott van a kiskamasz fiú apa elleni lázadása, a hierarchikus alávetettségéből való kilépés gesztusa,

14 Tar Sándor: *Jövőre másként*, 18.

15 I. m. 21.

16 I. m. 21.

17 Tar Sándor: *Téli havak*, 31.

18 I. m. 37.

másrészt benne van az apával való identifikáció is: „Te féreg, kiabálta az apja férfihangján, te pióca!”¹⁹ Nemcsak az apa viselkedését, hanghordozását, de még szavait is átveszi (a novella bevezetésében kiderül, hogy az apa gyakran nevezte féregnek és piócának fiát és feleségét), így azonosul az agresszív, bántalmazó apával (és elsőként nem a családon belül, hanem egy azon kívüli szituációban teszi próbára erejét). Bár a korábban tárgyalt két írással ellentétben az apa itt nem hal meg, szimbolikusan mégiscsak megtörténik ez, hiszen korábbi szerepét fia veszi át. A szöveg tetőpontját jelentő őrvongése után a megoldásban otthon beszélget édesanyjával, aki részben reflektál is a vele történt változásokra („kisfiam, mondta, olyan mély lett a hangod!”),²⁰ majd maga a narrátor vonja le a következtetést a családi erőviszonyok átrendeződésére vonatkozóan az utolsó mondatban: „Kint, a konyhában, az apja horkolt Anna néni foteljében részegen, néha böffentett, csuklott álmában, de kit érdekelt ez most már?”²¹

Az apával való azonosulás nagyon groteszk példája olvasható a tárgyalt ciklus utolsó előtti, az eddig szóba került írásoknál jóval nagyobb terjedelmű szövegében (*Az utca vége*). Már a cím is megelőlegezi a Tar-szövegekre jellemző reménytelenséget, a „nincs tovább” érzését, melyet a szöveg kezdősorai csak tovább erősítenek: „Füstszagú, egyszobás épület, kis pitvarral az utca végén, mögötte már szántóföldek, legelő, Túrísanyi háznak mondta, ezen aztán némelyek csak mosolyogtak, mások nevettek, sufni az, te!”²² Ebben a világ- és utcavégi házban él Túrísanyi, az apa, aki egy építkezésen megsérül (mellére esik egy gerenda), majd két év kórházi kezelés után azzal adják haza, hogy „ember már soha nem lesz belőle”. Felesége kikapós asszony, aki hol otthon van, hol nem, de általában távol van, más férfiakkal „hentereg”. Ennek a szülőpárosnak azonban van egy jó növésű, derék fia, Laci, akit az egész falu sajnál, és akit gyermektelen házaspárok igyekeznek maguknak „megkaparintani”. Laci azonban hűséges az apjához, csendesen gazdálkodik a család aprócska földjén, szereti a szüleit, szeretné, ha anyja nemcsak alkalmanként térne vissza, hanem velük is maradna. Ezt a furcsa, groteszk Tar Sándor-i „idillt” aztán kezdi elhomályosítani a fiú kamaszodása, mely a szöveg második felében egyfajta szexuális túlfűtöttségben és hiányérzetben csúcsosodik ki. A tizenhét év körüli hős felnőtté válása meglehetősen groteszk, nem tud mit kezdeni a benne eluralkodó férfias erővel, de a szexuális érés bemutatásán túl több olyan motívum is van, mely a felnőtté válást tárja az olvasó elé. Az apa büszkén szemléli felnőtté váló fiát, átadja neki a helyét az asztalfőn, és ki is mondja, hogy most már ő a családfő. A cefre eladásakor is ő dönt a pálinka fajtájáról az apja helyett, és bár kényszerűségnek indul, de végül jó alaposan le is itatják. Ez a kifacsart, egyszerre ironikusnak és tragikusnak is felfogható felnőtté válás aztán egy

19 I. m. 37.

20 I. m. 38.

21 I. m. 38.

22 Tar Sándor: *Az utca vége*, 58.

vérfertőző éjszakában teljesül ki, a fiú átveszi az apa helyét a hitvesi ágyban is (az apa szótlánul kivonul), és bár csak elnagyoltan és sejtetve, de egyértelművé teszi az elbeszélő, mi történik az éjszaka. Az anyával való incesztus az apa szimbolikus halálát, tekintélyének elvesztését pecsételi meg, teszi egyértelművé. Másnap, hogy a helyzet még abszurdabb legyen, a tekintélyét vesztett apa és az anya egy lovat ajándékoznak a fiúnak, mintegy szimbolikusan is kiteljesítve ezt a felnőtté válást. Az azonosulás ebben a novellában is megtörténik, a fiú az apa helyére lép, átveszi annak szokásait, inni kezd, valamint szexuális kapcsolatot létesít az apja feleségével. A címben is megjelenő zárványlét kiteljesedése zajlik az olvasó szeme előtt, egy minden ízében „beteges” felnőtté válás, mely még csak ellenállást sem vált ki a szülőkből, és bár nem igazán reflektálnak rá, úgy tűnik, teljesen elfogadottnak tekintik, megbékélnek vele. Az, hogy egy ilyen fokú határsértés teljesen természetesnek tűnik fel a szöveg által teremtett valóságban, azt jelzi, hogy ez a valóság régen elfordult a normától, a hübriszt már nem is ismeri fel, az élet természetes velejárójának tekinti. A novella zárata nyitott, a fiú mint egy frissen beavatott hős (hiszen ez is történik, beavatódás a szexualitásba, a szüzesség elvesztése, groteszk módon) lovagol el a kis ház udvaráról, „Vajon hová megy?”,²³ teszi fel a kérdést a narrátor az utolsó mondatban, de választ nem kapunk, nem tudjuk meg, hogyan folytatódik a története annak a fiúnak, aki ezen a bizarr módon lépett át a felnőttlét kapuján.

A kötet címadó írása nem kevésbé brutális tartalmú, de az apa és fia kapcsolata itt egészen másként alakul, bár itt is az apai tekintély elvesztése a téma, egészen más szempontból. Itt ugyanis nem az apával való azonosulás, hanem az apa elleni könyörtelen és tragikus kimenetelű lázadás formájában ölt testet, az apa elpusztítása áll a középpontban. Az apa a *Lassú teher* című elbeszélésben is egy megrokkant figura, további hasonlóság az előző szöveggel, hogy ő is egy munkahelyi balesetben sérült meg: „Balogot Sánta-Balognak hívták a vasútnál, miután egy idétlen tolatás közben megnyomorodott.”²⁴ Ezek, az életeket derékba törő balesetek is mintha az ember kiszolgáltatottságának, a sors elkerülhetlenségének szimbólumai lennének. Egy elvesztegetett élet tárul fel ebben az esetben is, és ahogyan a kötet több szövegében, úgy itt is egy apa-fiú páros áll a középpontban. Maga az elbeszélés egy bevezető párbeszédből bomlik ki, melyben apát és fiát hallhatjuk. Ez az eljárás, az egyenes beszédként idézett dialógus egészen ritka Tar prózájában, aki általában (és ez a *Lassú teher* kötet esetében is igaz) az elbeszélői narratívába illesztett függő beszédként szokta tálalni a beszélgetéseket. „Aki csak belelapoz a kötetbe, azonnal tapasztalja, hogy a gondolatjellel bevezetett vagy idézőjelek közé zárt párbeszéd teljesen hiányzik a novellákból. „Valódi”, hagyományos párbeszéd – jelölés nélkül, csak bekezdésekbe szedéssel jelezve – mindössze a címadó, *Lassú teher* című elbeszélésben van, s hogy ott melyik megszólalás kihez tartozik, azt az olvasónak kell

23 I. m. 82.

24 Tar Sándor: *Lassú teher*, 266.

kitalálnia (nem nehéz munka).²⁵ Ebből a párbeszédéből kiderül, hogy a két főszereplő rossz körülmények között él, a kisfiú állandó gúnyolódások céltáblája, aki azt várná, hogy az apja védje őt meg ettől. Itt még nem látja egészen tisztán, hogy az apa nem képes erre, de a novella végkifejletében végül felfogja és megérti. A történet maga néhány órát ölel fel, de közben feltárul a szomorú előtörténet: a vonatbaleset után mindkét lábára megnyomorodott férfit elhagyja a felesége, ő pedig egyedül marad a kisfiával, akivel koldulásból élnek, vonaton zenélnek és énekelnek, bízva az emberek jóindulatában. Ez a motívum már a korai Tar-írásokban előkerül, *A 6714-es személy* című kötet címadó írásában egy öregember és egy kislány tűnik fel ilyen szerepben, de ott még mellékszereplők, és csak itt válnak főhősökké. Nemcsak a szereplőpáros, de az események helyszíne sem ismeretlen az életműben, Tar számára a vonat ismerős és alapvető tér, az átmenetiség szimbóluma, a helyben létet és a haladást egyszerre megtestesítő helyszín, szinte minden korábbi kötetében előfordul témaként. A fiú és apja száználmas alakok, és erre az apa rá is játszik, ezzel is nagyobb részvétet igyekszik kicsikarni az emberekből. Nagyobb méretű kabátot ad a gyerekekre, megnedvesíti a szemét, kócosra csavarja a haját, és hazugságok sorozatával igyekszik elérni, hogy még inkább szánni valóak legyenek. Az apa a végletekig száználmas figura, nem vár semmit az élettől, de a fia még gyermek, nem itt tart. Feltehetően a kamaszkor határához érkezett (bár az elbeszélő nem ad semmiféle támpontot az életkorára vonatkozóan, mindössze abban lehetünk biztosak, hogy iskolás), és ez abból is látható, hogy lefoglalja az, mit gondolnak róla a többiek. A szülő tekintélyét egyre inkább felülírják a kortársak, kiemelten Kárász Tibi, aki csúfolja, zaklatja a gyermeket, gondolatai folyamatosan visszatérnek a verbálisan bántalmazó iskolatárshoz. A főhős gyermek mintha kívülről látná magát (és az apját is), a másik szemszögéből, elsősorban Kárász Tibiéből. A szégyenhez pedig éppen ez szükséges, a Másik tekintete, a világ, a kívülálló véleménye. Már a bevezető beszélgetésben látszik, hogy a kisfiút nagyon foglalkoztatja a téma, gondolatai rendre visszatérnek azokhoz a mondatokhoz, melyekkel őt gúnyolják. Apjától segítséget, támogatást, a szégyenérzet csökkentését várja („Meg fogod pofozni?“, „Megpofozod?“),²⁶ de ez nem következik be, a vonatra való felszállás, a koldulás, az apa hazugságai pedig még mélyebbre taszítják a gyereket a szégyen spiráljába. A szégyen rendkívül könnyen generalizálódó érzelem, a főszereplő gyermeket is maga alá gyűri, de a hétköznapi, megszokott szégyennel és méltóságának elvesztésével még megbirkózna, el tudná viselni ezt a „szociális fájdalmat“, de az utolsó előtti jelenetben olyan traumatikus élménnyel szembesül, annyira tisztán, letagadhatatlanul és visszavonhatatlanul találkozik saját és apja megalázásával, ami radikális változást indít benne, bár ezt az olvasó ekkor még nem látja. Egy részeg csapat rángatja be őket a szerelvénybe, az apa pedig sem önmagát, sem a fiát nem képes

25 Kálmán C. György: Szabad, függő. (Tar Sándor: *Lassú Teher*) In *Alföld*, 2000/1.

26 Tar Sándor: *Lassú teher*, 258.

megvédeni a megaláztatástól, a verbális bántalmazástól. A jelenet ereje abban áll, hogy a megaláztatást az apa és fia is szó nélkül tűrik, egy szó erejéig sem láznak fel ez ellen az áldozati szerep ellen. A hangos csapat tagjai aztán a tetőponton mindkettejüket lelökik a vonatról. A fűben ülve várják azt a lassú vonatot, melyre esetleg fel tudnak kapaszkodni, és ekkor fogalmazza meg a fiú azt, „Te nem fogod megpofozni Kárász Tibit. [...] Mert gyenge vagy.”²⁷ A fordulat megtörtént, a felismerés lezárul, sőt, explicitté válik, az apai tekintély elveszett. A gyerek valószínűleg ekkor lép ki az áldozat szerepéből (bár ez kimondatlanul és percek leforgása alatt történik), és az elhaladó vonatra felugorva, felkapaszkodó apját lerúgja a vonatról. Ez a látszólag semmiből jövő, mégis nagyon alaposan előkészített kép egyben a kötet záróképe is, egy apagyilkosság, mely nemcsak szimbolikusan történik meg, hanem nagyon is valóságosan. Itt nyer értelmet a cím is, mely egyszerre jelenti a lassan közlekedő tehervonatot, melyre teljes megalázottságukban és nyomorukban a sínek mellett várnak, és jelenti azt a terhet is, melyet az apa akasztott a kiskorú, a gyermek nyakába. Az apa életformájának kiszolgáltatott, a megaláztatást elviselő gyerek ezt a terhet rúgja le a vonatról, ezzel a tetteivel válik nagykorúvá, persze nagy kérdés, milyen áron.

A *Lassú teher* néhány írását kiemelve jól látható, hogy a problémás, tekintélyként, védelmezőként funkcionálni nem tudó apákkal azonosulni ugyanolyan zsákutca, mint lázadni ellenük. Az agresszió átvétele, az incesztussal történő azonosulás nemcsak az apák, hanem a fiaik tragédiája is, ugyanúgy, ahogyan az apa elleni lázadás, az apa szimbolikus vagy nagyon is valóságos elpusztítása. Bár a „hatalomátvétel”, az apai tekintély lerombolása után minden novella nyitva marad, azért az mégis látható, hogy a felsorolt történetekben szereplő fiúkra nem vár nagy jövő, részben éppen amiatt, ahogyan ezt a tekintélyt átvették. Ahogyan a kötet zárómondata is aláhúzza: „Nem volt már semmi értelme.”²⁸ A tekintélyrombolás, a felnőtté válás legtöbbször olyan abszurd módon történik, hogy esély sincs a kilépésre, a modellváltásra, a fejlődésre, csak a folytatásra, annak a kilátástalan életformának a követésére, melyet a trónfosztott apa rájuk hagyományozott.

27 I. m. 280.

28 I. m. 280.